

Vyobrazení a nápisy na mincích

Mince, vedle své prvotní funkce peněz, zdůrazňovaly již od starověku i suverenitu a moc státu, resp. panovníka či jiné autority, která je svým jménem vydávala (šlechtice, města, církevního hodnostáře). Proto již od starořeckých dob byla vyobrazením a nápisy na mincích věnována velká pozornost. Již na antických mincích se proto setkáváme s vyobrazením portréту panovníka a atributů jeho moci. Na rubu antických mincí pak jsou často zobrazovány výjevy ze života římské společnosti (např. zvířata, nástroje, postavy, stavby). Tuto koncepci antických mincí vlastně přebírají i mince moderní – na jedné straně (chcete-li na líci) je obvykle vyobrazen státní znak či portrét panovníka a uveden název státu či autority, která minci vydává. Na druhé straně mince je pak obvykle uvedena nominální hodnota mince a zpravidla též měnová jednotka (ať už názvem, nebo např. zkratkou). Rok ražby bývá uváděn u moderních mincí častěji na líci, není to však pravidlo.

Postupem času se i u antických mincí začínají objevovat první nápisy a opisy. Nápisem označujeme text v mincovním poli v jednom či několika řádcích, opis je nápis kopírující okraj mince (většinou tedy kruhový či půlkruhový).

Vezmeme-li si do ruky moderní minci a začneme studovat opisy či nápisy na ní uvedené, obvykle tam najdeme výslovné označení, odkud mince pochází, a to nejčastěji celý název státu (např. „Republika československá“, „Denmark“, „Królewstwo Polskie“, „ΕΛΛΑΣ“), řidčeji zkratu („ČSFR“, „PCΦCP“, „СССР“), případně alespoň nezaměnitelný symbol (např. mapu Evropy na současných euromincích). Dále tam bývá uvedena nominální hodnota (obvykle číslovkou, opět to ale není pravidlo, např.

u orientálních mincí je časté označení nominálu slovy) a název či zkratka základní nebo dílčí měnové jednotky (ovšem například v Rakousko-Uhersku a později v Rakouské republice nebylo označení měnové jednotky na nejmenších mincích prakticky od poloviny 19. století až do roku 1925 a československé haléřové mince nebyly jako haléře označeny dokonce až do roku 1953!). A nakonec na většině mincí najdeme i ročník ražby.

Na sovětském stříbrném rublu 1924 je uveden název státu ve zkratce.

JAZYKY A PÍSMO NA MINCÍCH

Na mincích se objevují nápisy a opisy snad ve všech jazycích, které mají písemnou podobu. Je samozřejmě nejběžnější, že nápisy na minci jsou uvedeny v jazyce nebo v jazycích a psány v abecedě nebo v abecedách, které používá obyvatelstvo daného státu či regionu, v němž mince obíhají. Tato zásada však neplatí vždy a beze zbytku. V následujících řádcích si o jazycích a abecedách na mincích povíme více.

Nejstarší nápisy na starořeckých mincích jsou pochopitelně v řečtině. Stejně tak římské mince nesly nápisy v latině. Latina však z mincovních nápisů a opisů nezmizela spolu s pádem Římské říše, naopak používalo se jí po celý středověk (zejména na území pod vlivem Západořímské říše, ale nejen tam) a přežila až do 20. století. Pro příklad nemusíme chodit daleko – rakousko-uherské stříbrné mince v předlitavské (tedy rakouské) variantě, ražené ještě na začátku první světové války, měly opisy pouze latinsky! Ostatně národní jazyky to měly s pronikáním do mincovních nápisů a opisů snad ještě těžší než při pronikání do literatu-

ry. Středověké nápisy na mincích v jiném jazyce než v latině (resp. v řečtině na území pod vlivem Byzantské říše) jsou vzácností. Výjimečně se objevují nápisy francouzské, německé či italské. Během 18. a zejména 19. století se však národní jazyky v nápisech a opisech na mincích postupně nakonec přeci jen prosadily. České nápisy na mincích před rokem 1922 se však objevují pouze ve dvou (!) případech. Prvním z nich je rudolfínský malý groš, u nějž je nominál uveden česky a hned ve dvou pravopisných variantách – „MALEY GROSS“, a vzácněji „MALEY GROSS“. Velkou zajímavostí v této souvislosti je i tzv. příbramský zlatník, což je jediná rakouskouherská stříbrná mince, která obsahuje vedle německého nápisu i český opis, a to „UPOMÍNKA NA DOSAŽENOU KOLMOU HLOUBKU 1000 METRŮ“.

Malý groš – jedna ze dvou středověkých mincí s českým nápisem.

Jako zajímavost uvedme fakt, že některé vyspělé státy používají latinských opisů a nápisů na svých penězích dosud. Můžeme například jmenovat nejen mnohonárodní Švýcarsko s jeho nápisem *HELVETIA*, resp. *CONFOEDERATIO HELVETICA*, ale i Velkou Británii a některé její bývalé kolonie, které se díky konzervativismu sobě vlastnímu latinských nápisů na mincích také dosud nevzdaly. Jak už jsem uvedl dříve, je obvyklé, že nápisy na mincích jsou uvedeny v řeči a abecedě příslušného státu či regionu. Šalamounským způsobem je jazyková roztržistěnost evropských států vyřešena na nových euromincích. Na těchto mincích je na lící straně (jak již víme, u euromincí je to strana společná, tedy ta, která obsahuje stylizovanou mapu Evropy) uveden číslíci nominál a jazykově „neutrální“ nápis *EURO*, resp. *EUROCENT*. Všimněte si, že vždy velkými písmeny a bez koncovek, tedy v jed-

Švýcarské oběžné mince v sadě s pamětním pětifrankem. Provedení PROOF.

notném čísle. Na papírových eurech je však vedle nápisů v latince uveden i nápis ve druhé znakové sadě, kterou současné státy eu-rozóny používají – tedy v řecké abecedě.

Latinské nápisy či nápisy v jiných jazycích používajících latin-ku nebo alespoň cyrilici či ababetu však obvykle sběratelům mincí zásadní problémy nečiní. Nápisy většinou aspoň dokážou přečíst. Větším problémem jsou texty psané arabským písmem či čínskými znaky, případně dalšími z našeho pohledu exotickými abecedami. V některých případech je u mincí z těchto regionů pro srozumitelnost pro návštěvníky z jiných zemí (a někdy vý-slovně pro sběratele mincí) uveden nápis kromě jazyka přísluš-né země i v jiném jazyce, obvykle v takovém, který používá latin-ku. Tak například na moderních gruzínských mincích je vedle tradičního gruzínského písma uveden i nápis v angličtině. Dnes i Čínská lidová republika uvádí na některých svých oběžných mincích nápisy nejen ve znakové čínštině, ale i, sice pořád v čín-štině, ale alespoň přepisem do latinky. Běžné jsou i dvoujazyčné nápisy na mincích států, které bývaly koloniemi. Pro sběratele světových mincí, který není náhodou arabista či sinolog, je ta-kový nápis ve srozumitelnějším jazyce vždy vítaný.

Jako je na mincích používáno písmo snad všech existujících abeced, stejně je tomu i s číslicemi. Číslice se na mincích objevují nejčastěji pro označení nominálu či letopočtu ražby. Již některé středověké mince nesou kromě slovního označení nominálu i označení číselné. Nejprve se používaly římské číslice. Používání římských číslic pro označení nominálu bylo poměrně běžné ještě v 19. století, ovšem vyskytuje se i u některých mincí z 20. století. U moderních mincí samozřejmě převažuje evropská podoba arabských číslic, tedy těch číslic, co se běžně používají ve větší části světa. Je třeba si uvědomit, že původní arabské číslice používané v arabských zemích se od těch našich „arabských“ značně liší. Dovolím si podotknout, že bez jejich znalosti byste snad poznali pouze jedničku a devítku. Ve většině arabských států jsou tyto původní arabské číslice běžně používány a vyskytují se i na mincích. Je pravdou, že evropské číslice se často vyskytují i na mnoha mincích států, které mají nejen vlastní písmo, ale používají i vlastní číslice. Někdy jsou v těchto zemích pro relativní jednoduchost běžně používány (například v Číně či v Maroku), někde jsou alespoň alternativou k číslicím místním. V některých případech však musí sběratel luštit tyto exotické číslice sám. Snad vám k tomu pomůže přehledná tabulka (na str. 66), která byla převzata z katalogu „Standard Catalog of World Coins“ z nakladatelství Krause Publications.

Pokud jde o datování mincí, světově nejrozšířenější je opět náš, křesťanský, letopočet, který počítá roky od narození Krista. I pro jeho zápis se původně používalo římských číslic. V sou-

Kanadský pěticent z roku 1945 –

V na rubové straně neznamená pouze římské označení hodnoty, ale zároveň i symbol vítězství.

STANDARD INTERNATIONAL NUMERAL SYSTEMS

PREPARED ESPECIALLY FOR THE STANDARD CATALOG OF WORLD COINS © 2005 BY kp books

WESTERN	0	½	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	50	100	500	1000		
ROMAN			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	L	C	D	M		
ARABIC-TURKISH	•	½	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۵۰	۱۰۰	۵۰۰	۱۰۰۰		
MALAY-PERSIAN	•	½	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۵۰	۱۰۰	۵۰۰	۱۰۰۰		
EASTERN ARABIC	۰	½	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۵۰	۱۰۰	۵۰۰	۱۰۰۰		
HYDERABAD ARABIC	۰	½	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۵۰	۱۰۰	۵۰۰	۱۰۰۰		
INDIAN (Sanskrit)	०	½	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	५०	१००	५००	१०००		
ASSAMESE	০	½	১	২	৩	৪	৫	৬	৭	৮	৯	১০	৫০	১০০	৫০০	১০০০		
BENGALI	০	½	১	২	৩	৪	৫	৬	৭	৮	৯	১০	৫০	১০০	৫০০	১০০০		
GUJARATI	૦	½	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૫૦	૧૦૦	૫૦૦	૧૦૦૦		
KUTCH	૦	½	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૫૦	૧૦૦	૫૦૦	૧૦૦૦		
DEVAVNAGRI	०	½	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	५०	१००	५००	१०००		
NEPALESE	०	½	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	५०	१००	५००	१०००		
TIBETAN	༠	½	༡	༢	༣	༤	༥	༦	༧	༨	༩	༡༠	༥༠	༡༠༠	༥༠༠	༡༠༠༠		
MONGOLIAN	᠐	½	᠑	᠒	᠓	᠔	᠕	᠖	᠗	᠘	᠙	᠑᠐	᠕᠐	᠑᠐᠐	᠕᠐᠐	᠑᠐᠐᠐		
BURMESE	၀	½	၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၁၀	၅၀	၁၀၀	၅၀၀	၁၀၀၀		
THAI-LAO	๐	½	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๕๐	๑๐๐	๕๐๐	๑๐๐๐		
JAVANESE	0		m	g	ni	g	q	c	m	ni	m	m	q	m	q	m		
ORDINARY CHINESE JAPANESE-KOREAN	零 半		一	二	三	四	五	六	七	八	九	十	十五	百	百五	千		
OFFICIAL CHINESE			壹	貳	叁	肆	伍	陸	柒	捌	玖	拾	拾伍	佰	佰伍	仟		
COMMERCIAL CHINESE			1	11	111	X	8	1	1	1	8	+	8+	1百	8百	1千		
KOREAN		반	일	이	삼	사	오	육	칠	팔	구	십	오십	백	오백	천		
GEORGIAN			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	800		
			11	20	30	40	50	60	70	80	90	100	200	300	400	600	700	800
ETHIOPIAN	•		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	800		
			20	30	40	60	70	80	90									
HEBREW			א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	כ	ק	ת	ת	ת	ת
			20	30	40	60	70	80	90				200	300	400	600	700	800
			כ	ל	מ		ס	ע	פ	צ			ש	ר	ת	ת	ת	ת
GREEK			A	B	Γ	Δ	E	Σ	T	Z	H	Θ	I	N	P	Φ		A
			20	30	40	60	70	80	90			200	300	400	600	700		800
			K	Λ	M	Ξ	O	Π				Σ	T	Y	X	Ψ		Ω

časné době je označení letopočtu pomocí římských číslic spíše výjimečné, ale i sběratel moderních mincí by měl římské číslice znát. Třeba i moderní vatikánské mince ze 70. a 80. let minulého století obsahují letopočet psaný římskými číslicemi a s jejich používáním se občas setkáváme i u mincí jiných států (např. u mincí některých států Latinské Ameriky).

Korunovační dvouzlatník z roku 1879 – rok ražby je uveden na rubu římskými číslicemi.

Vedle křesťanského letopočtu se na mincích objevují i letopočty jiných kultur a náboženství. Z nich nejrozšířenější je islámský letopočet hidžra, jenž se řídí lunárním kalendářem a roky počítá od data útěku Mohameda z Mekky do Mediny v roce 622 našeho letopočtu. Hidžra (AH) se dá na náš křesťanský letopočet převést orientačně tak, že se z každé stovky roku vyjádřeného v hidžře odečte číslo 3 a přidá se 622. Je si však třeba uvědomit, že arabský rok se řídí podle lunárního kalendáře a je o 11 dní kratší. Proto se běžně stává, že jednomu arabskému ročníku odpovídají dva následující ročníky evropské a naopak. Z tohoto důvodu některé sběratelské katalogy zaměřené na mince z arabských států uvádějí pro snazší orientaci i převodní tabulky mezi oběma letopočty, ve kterých najdete i přesné datum, kdy dochází ke změně letopočtu.

Jednoduchou excelovou kalkulačku na převod AH a AD a také převodní tabulku letopočtů hidžry z 20. a 21. století najdete spolu s dalšími elektronickými přílohami k této knížce též na mé webové stránce.

Kromě hidžry stojí za zmínku ještě letopočet židovský, který počítá čas od údajného stvoření světa a který používá na svých mincích Stát Izrael. Dalšími vcelku rozšířenými letopočty jsou letopočty různých národů jihovýchodní Asie (například letopočet

korejský) či tradiční letopočet perský. I s těmito letopočty se numismatik na exotických mincích může setkat. Zavádění nových letopočtů se nevyhnulo ani Evropě, zmiňme v této souvislosti např. francouzský republikánský letopočet, který počítal roky od francouzské revoluce.

HRANA MINCE

Hrana mincí nebývá výtvarně příliš často využívána. Nejstarší mince mají hranu hladkou. Nejstarší mince měly nepravidelný tvar či byly velmi tenké, takže nebylo možné hranu těchto mincí využít. V případě ruční ražby bylo navíc obtížné na hranu mincí cokoli vyrazit. Hrana mince tak začala být využívána až v souvislosti se strojní ražbou mincí. Zpočátku se na hraně mincí začalo objevovat nejprve vroubkování, které mělo znesnadnit především jejich padělání. Později bylo vroubkování doplněno o různé ornamenty a další bezpečnostní či výtvarné prvky. Na některých mincích ražených od 19. století do současnosti jsou na hraně uvedeny též nápisy, nejčastěji proklamativní hesla typu „Gott mit uns“, řidčeji také nominál či ročník ražby, případně nápisy v alternativních jazycích (např. některé finské mince ze 70. a 80. let minulého století měly na hraně nápisy ve švédštině). Oběžné československé mince nápisy na hraně nemají. Nápisy na hraně jsou vzácné i u mincí pamětních. Také současné české oběžné mince mají hranu buď vroubkovanou, nebo hladkou, nápisy se objevují jen u některých mincí pamětních, a to ještě nejčastěji pouze u provedení proof. Nápisy na hraně byly běžné zejména u vyšších nominálů mincí německých, ruských a francouzských a u velkých tolarových a zlatníkových ražeb rakouských. S nápisy na hraně se rovněž můžeme setkat například u oběžných mincí Spolkové republiky Německo v nominálu 2 DM a 5 DM, včetně současných mincí v hodnotě 2 euro. Zejména u starších mincí je hrana důležitým faktorem při určování celkové zachovalosti mince. Na hraně se dá mimo jiné například poznat, zda mince neměla přiletované ouško či zda se náhodou nejedná o litý padělek.

Zkratky se z důvodu nedostatku místa na mincích používají od antických dob. Jednou z prvních zkratek je ono slavné „SC“ uvedené na drobných římských bronzových mincích a znamenající nejspíše „se souhlasem senátu“ (*senatus consulto*). Vzhledem k jejich nejednotnosti a nepřehlednosti se však zkratky někdy stávají doslova noční můrou numismatiků. Zkracuje se doslova všechno – od názvů měnových jednotek přes tituly a jména panovníků až po názvy států či emisních bank. Zvláštní kapitolou jsou zkratky jmen různých mincmistrů, které se na mincích ve středověku a v novověku také často objevují. Na tomto místě není prostor pro podrobné pojednání o zkratkách. Zejména pro sběratele mincí platných na našem území a moderních mincí německých uvádím na konci knížky krátký přehled více než sto padesáti nejčastějších zkratek, přičemž se zaměřuji zejména na zkratky mincoven, panovníků a měnových jednotek a zcela záměrně opomímám zkratky jmen mincmistrů. Mějte však na paměti, že stejná zkratka může někdy znamenat zcela rozdílné věci. Třeba písmeno „G“ může znamenat jak Německo (*Germania*), tak označení uherské mincovny Velká Baňa. Ve složené zkratce „D.G.“ však písmeno „G“ znamená „milost“ (D.G. se přepisuje jako *dei gratia* a znamená „z Boží milosti“). Při luštění zkratek je tedy třeba dávat pozor na to, zda nedošlo k chybě, dívat se do odborné literatury a někdy se smířit s tím, že vám některá konkrétní zkratka, zvláště když je použita netradičním způsobem, na dlouhou dobu zůstane záhadou.

ZNAČKY MINCOVEN

Od starověku se na mincích někdy označovalo místo, kde byly raženy, ve středověku se to stalo pravidlem. Název místa se uváděl buď v plné formě (např. *PRAGA CIVITAS*), či později zkratkou (např. písmeno „B“ pro Brno, „P“ pro Prahu apod.). V některých státech (třeba Rakousko-Uhersko od doby Josefa II.

či Německo po roce 1873) byla mincovnám úředně přidělena identifikační písmena od začátku abecedy bez ohledu na název města s tím, že hlavní města (tedy Vídeň, resp. Berlín) byla označena písmenem „A“. Někdy však mají značky mincoven podobu různých malých obrázků či stylizovaných znaků. Například Francie používá jako značky mincoven malé obrázky zvířat, na indických mincích najdeme různé kombinace písmen, teček a hvězdiček apod. Písmenné značky některých mincoven používané na mincích ve střední Evropě najdete spolu s přehledem zkratk v příloze této knížky. Značky mincoven jednotlivých států najdeme prakticky ve všech sběratelských katalozích, které se příslušných států týkají.

Na československých mincích nebyly značky mincoven uváděny. Některé mince válečné Slovenské republiky nesly však namísto značky kremnické mincovny písmennou zkratku „Kr.“. Na oběžných mincích České republiky po roce 1993 najdeme následující značky mincoven:

- stylizované „b“ s korunkou pro mincovnu Jablonec nad Nisou
- hrad pro mincovnu Hamburk v SRN
- javorový list pro Královskou kanadskou mincovnu ve Winnipegu.

Od roku 1996 razí mince určené pro oběh výhradně mincovna v Jablonci. Některé české pamětní mince však byly raženy i v dalších zahraničních mincovnách, například v Kremnici na Slovensku (nemají značku mincovny) či v rakouské Státní mincovně ve Vídni (značka stylizované přehlasované Ö).

ZNAČKY MINCMISTRŮ

Jak již bylo řečeno, středověké a novověké mince obsahují někdy vedle značky mincovny i značky mincmistrů. Jsou jimi opět buď malé obrázky, nebo iniciály jmen. Značka mincmistra

měla prvotní význam v tom, že určovala konkrétní osobu odpovědnou za správné zrno a jakost ražené mince.

KONTRAMARKY

Vzhledem ke značné mobilitě mincí se ve středověku často stávalo, že se na území jiného státu dostalo do oběhu velké množství cizích mincí. Tyto cizí mince však často měly zcela odlišnou ryzost než mince místní. Proto směnárníci označovali některé mince tzv. kontramarkami, které měly zaručit jejich ryzost. V podstatě šlo o jakýsi punc kvality. Dále známe kontramarky, které označují určité mince za oběžné na určitém území (kontramarkami byly např. označovány mince koloniálních mocností určené pro oběh na jiném místě). Vedle těchto druhů kontramarek se objevují i kontramarky označující změnu hodnoty dané mince (ať již devalvující, nebo revalvující). Revalvujícími kontramarkami byly označovány např. velké brazilské měděné mince z 19. století. Kontramarky mají nejčastěji podobu dodatečně vyražené značky (např. malého obrázku, písmene či číslice). Dobře čitelná a určitelná dobová kontramarka obvykle zvyšuje hodnotu mince. Naproti tomu „kontramarka“ vytvořená dodatečně (mající vlastně podobu padělku) hodnotu mince snižuje.